

«...ДИВИТИСЯ НА СВІТ, ЯК ДИТИНА»: РОМАН ЗАВАДОВИЧ – ДОСЛІДНИК ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ

Ольга ЯБЛОНСЬКА

*кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

просп. Волі, 13, м. Луцьк

ORCID: 0000-0002-2200-6978

o_jabl@ukr.net

У статті розглянуто особливості бачення Р. Завадовича концепції літератури для дітей та юнацтва. На матеріалі мемуарних текстів та публікацій Р. Завадовича зауважено суттєвість україноцентричних чинників, психолого-педагогічних аспектів та значення в розвитку емоційного інтелекту.

Підкреслено актуальний характер статті «Наказ хвилини» (1948), в якій акцентується на важливості літератури для дітей та молоді в таборових умовах української діаспори.

Наголошується, що публікація «Проблеми дитячої літератури» (1949) має багатоаспектну мету: висвітлення основних етапів розвитку літератури для дітей і молоді, з'ясування важливих методологічних питань, які часто передбачають синтетичне вирішення, а також зосередження на актуальних проблемах. Звернено увагу, що насамперед Р. Завадович розглянув фольклорне походження літератури для дітей та юнацтва, простежив, як змінювалися погляди на дитину та її духовні потреби в Західній Європі, окреслив культурно-історичні закономірності розвитку дитячої літератури у світі, зацентрував на багатстві жанрів, важливості ілюстрації та музики. Досліджено, що особливу увагу автор присвятив з'ясуванню особливостей сприйняття художнього твору дорослими та дітьми з урахуванням вікових психологічних особливостей, важливих у формуванні лектури. Підкреслено висновок Р. Завадовича, що книжка для дітей і молоді є однією з морально-духовних основ нації. В аналізі другої частини статті висвітлено особливості ретроспективного погляду на етапи розвитку української літератури для дітей та юнацтва, починаючи зі середини ХІХ ст. до періоду в діаспорі. Розглянуто дослідницьке бачення таких проблем, як значення дитячої періодики, роль ілюстрацій у дитячій книжці, завдання музичних творів для дітей, важливість літературної критики. Наголошується, що особливу увагу Р. Завадович приділив значенню української дитячої книжки в діаспорі, видавничій діяльності «Об'єднання Працівників Дитячої Літератури».

Закцентовано на методологічному характері статті «Майбутнє належить дітям» (1965). Зауважено розвиток думки Б. Лепкого про те, що дитяча та юнацька література формує майбутнього читача літератури для дорослих. Окреслено вимоги Р. Завадовича щодо професійних якостей письменника, який творить для дітей, зокрема осягнення світовідчужування та психіки дитини, використання художніх формам і засобів, органічних для дитини, виняткова відповідальність за зміст.

Ключові слова: література для дітей та юнацтва; Роман Завадович; історія українського літературознавства; літературна критика; література української діаспори; «Об'єднання Працівників Дитячої Літератури» (Об'єднання «Українські працівники літератури для дітей і молоді ім. Л. Глібова»).

“...TO SEE THE WORLD LIKE A CHILD”: ROMAN ZAVADOVYCH AS A RESEARCHER OF CHILDREN’S LITERATURE

Olha YABLONSKA

*Candidate of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Ukrainian Literature
Lesya Ukrainka Volyn National University
13 Voli ave., Lutsk
ORCID: 0000-0002-2200-6978
o_jabl@ukr.net*

The article examines the role of the concept of literature for children and youth in the views of the writer R. Zavadovych. Based on his memoir texts and publications, the study emphasizes the significance of Ukrainocentric factors, psychological and pedagogical aspects, as well as the role of children’s literature in the development of emotional intelligence.

The relevance of the article “The Command of the Moment” (1948) is highlighted, particularly its focus on the importance of literature for children and young people in the camp conditions of the Ukrainian diaspora.

It is emphasized that the publication “Problems of Children’s Literature” (1949) has a multifaceted purpose: to highlight the main stages in the development of literature for children and youth, to clarify important methodological issues that often require a synthetic approach, and to focus on pressing contemporary problems. Special attention is drawn to the fact that R. Zavadovych first examined the folkloric origins of children’s and youth literature, traced changing views of the child and their spiritual needs in Western Europe, outlined the cultural and historical patterns of the development of children’s literature worldwide, and emphasized the richness of genres, as well as the importance of illustration and music. The study demonstrates that the author devoted particular attention to the differences in the perception of literary works by adults and children, taking into account age-related psychological characteristics essential for shaping reading practices. Zavadovych’s conclusion that a book for children and youth constitutes one of the moral and spiritual foundations of a nation is underscored.

The analysis of the second part of the article highlights the retrospective perspective on the stages of development of Ukrainian children's and youth literature, from the mid-nineteenth century to the diaspora period. The researcher's vision of such issues as the importance of children's periodicals, the role of illustrations in children's books, the tasks of musical works for children, and the significance of literary criticism is examined. It is emphasized that R. Zavadovych paid particular attention to the role of the Ukrainian children's book in the diaspora and to the publishing activities of the "Association of Workers of Children's Literature".

The methodological character of the article "The Future Belongs to Children" (1965) is accentuated. The development of Bohdan Lepkyi's idea that children's and youth literature shapes the future reader of adult literature is noted. Zavadovych's requirements concerning the professional qualities of a writer for children are outlined, including a deep understanding of a child's worldview and psychology, the use of artistic forms and means organic to the child, and an exceptional responsibility for content.

Key words: *children's and youth literature; Roman Zavadovych; history of Ukrainian literary studies; literary criticism; literature of the Ukrainian diaspora; "Association of Workers of Children's Literature" (Association "Ukrainian Workers of Literature for Children and Youth named after L. Hlibov").*

Постановка проблеми. Хрестоматійними стали міркування Б. Грінченка про дитячу літературу й потребу створення журналу для дитячого читання. Залишаються актуальними настанови Олени Пчілки дбати про націєтвірний потенціал літератури для дітей та молоді.

Українські письменники діаспори, автори творів для дітей та юнацтва, після Другої світової війни заснували «Об'єднання Працівників Дитячої Літератури» (згодом – Об'єднання «Українські працівники літератури для дітей і молоді ім. Л. Глібова»), що опікувалося насамперед видавничими питаннями, також організувало конференції та з'їзди, під час яких обговорювали актуальні проблеми. Активним учасником таких зібрань був один із засновників спільноти, письменник Роман Завадович (1903–1985), добре відомий у діаспорі автор творів для дітей. Його творчий шлях тісно пов'язаний із громадською та педагогічною діяльністю і в Україні, і в діаспорі (після Другої світової війни).

Завдяки популяризаторській діяльності Б. Мельничука, Б. Хаварівського та інших ім'я талановитого письменника повернулося в Україну. Ідейно-тематичні та жанрові особливості творів Р. Завадовича для дітей ґрунтовно проаналізувала М. Варданян у монографії «Свій – Чужий в українській діаспорній літературі для дітей та юнацтва: національна концептосфера, імагологічні моделі» (2018) [3, с. 48–50, 52–53, 120, 125, 142, 144–145, 154–156, 158–161, 165, 167–168, 239, 297]. Дослідниця активізувала також висновки окремих публікацій Р. Завадовича [3, с. 69–70, 80–81, 91–92, 103].

Важливими є рефлексії Р. Завадовича про роль україноцентричних чинників і виховний потенціал літератури для дітей та молоді. «Справжній

письменник-педагог» [2, с. 39], «свідомий великого національного й суспільного значення дитячої і юнацької літератури» [2, с. 40] – такі висновки письменника й педагога, автора багатьох розвідок про українських письменників у діаспорі І. Бондарука основані й на аналізі літературознавчих розвідок Р. Завадовича, присвячених проблемам літератури для дітей та юнацтва.

Мета статті – з’ясувати значення в системі поглядів Р. Завадовича концепції літератури для дітей та юнацтва, зокрема роль україноцентричних чинників, психолого-педагогічних аспектів, значення в розвитку емоційного інтелекту.

Ці дослідження є особливо цінними, адже це погляди дитячого письменника на проблему зі середини процесу. Вже будучи досвідченим автором, Р. Завадович пригадував свій літературний дебют – вірш «Святий Миколай» – у львівському двотижневику «Світ дитини» наприкінці 1920 р. та інші твори, опубліковані невдовзі в цьому виданні. «Не всі вони були задовільні і не всі підходили до друку в журналі для дітей» [5, с. 681], та редактор часопису М. Таранько друкував усе, як згодом і в часописі «Молода Україна». Свої твори 1920–1930-х років оцінював так: «<...> в них бачу шляхетну думку, ідейне спрямування, але їх літературно-мовне оформлення було незадовільне: західноукраїнський жаргон, провінціалізми, варваризми і трохи слів із діалекту. Що ж, я був дитиною середовища, яке мене так сформувало мовно» [5, с. 681]. Але в кінці 1930-х років, коли письменник утвердився у своєму виборі творити для дітей, літературна критика зазвичай ігнорувала такі тексти, – читаємо в розвідках Б. Гошовського, редактора, видавця, журналіста та громадського діяча, який також писав для дітей («Сорок п’ять років на службі слова. Творчий шлях Романа Завадовича» (1966), «Творчий шлях Романа Завадовича» (1982), «“Роман зі Славної” – Роман Завадович» (1985)). В. Барагура, який, як і Р. Завадович, був співредактором журналу для дітей «Веселка», в публікації «“Світ, мов казка, світ, мов мрія” (До ювілею Романа Завадовича)», приуроченій 55-літтю творчої діяльності письменника, згадує тодішню відсутність «критики, що відкривала б таланти, наводила б їх на правильний шлях, передбачала б, де треба заохочувала, де треба картала, робила оцінку вартостей» [1, с. 257]. Навіть згодом, коли почали з’являтися рецензії, як зауважив Б. Гошовський, вони були «майже виключно для розхвалення книжки – без глибшого знання проблематики літератури для дітей, а разом з тим без глибшої критичної аналізи й оцінки» [4, с. 864].

Різноманітні публікації Р. Завадовича («Наказ хвилини» (1948), «Проблеми дитячої літератури» (1949), «Майбутнє належить дітям» (1965), «“З любов’ю батьківського серця...”» (1982), «ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ без суперечок з Божими і справедливими людськими законами та в згоді з своїм сумлінням» (1985) та ін.) стали добрим орієнтиром для письменників, які творять для дітей і молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Письменник для дітей мусить в якійсь мірі залишитися дитиною і дивитися на світ, як дитина» [6, с. 263], – читаємо одкровення Р. Завадовича у статті «“З любов’ю батьківського серця...”». Це квінтесенція міркувань автора творів для дітей із 60-літнім досвідом, який

акцентує на важливості «виховання молодого покоління засобами рідного мистецького слова» [6, с. 265]. Тут звучить висновок, що твори Р. Завадовича «були написані з любов'ю батьківського серця, з вірою в українську і Божу людину для всіх його дітей» [6, с. 265].

Р. Завадович пригадує, що у формуванні його світогляду, у становленні його як дитячого письменника важливу роль відіграли казки. В дитинстві це народні казки, які оповідала мама, і казки, які вона творила для сина: «Це ж вона будила в мене уяву і той дивний чарівний світ фантастичних витворів і фікцій, у яким – як кажуть психологи – живе дитина в своїй родині на правах гномика-карлика і закрашує своєю уявою гри, забави і всю свою діяльність» [6, с. 262]. У таборі Ді-Пі Сомме-Казерне в Авгсбурзі, де Р. Завадович «був керівником клубу молодших дітей» [5, с. 688], письменник вже сам розповідав казки: «Я швидко переконався, який великий вплив на душу дітей мають казки. Я розповідав переважно відомі в літературнім світі казки, хоч попали між них і мої власні. Я переконався, як глибоко вривувались події казок в дитячу психіку, які моменти викликали відповідні реакції. Можна було дивуватися, як діти колективно й безпомилково оцінювали моральну вартість різних моментів, як завжди ставали по стороні добра-правди і засуджували зло. Тому я, розказуючи, зрештою, під кутом етично-виховної спрямованості, але здержуючись від тенденційності. <...>. Я старався показати гарне на тлі поганого, бо тоді одне й друге ставало в очах дітей подвійно гарним. <...>».

Ці казки були для мене доброю методикою та ідеологічною школою, де я вчився, як треба писати дітям і які моменти треба брати передусім до уваги» [5, с. 688].

Фундаментом своєї літературної праці вважає Р. Завадович також прочитану мамою вголос прозу І. Франка, О. Кобилянської та інших, що прийшла на зміну казки. І, як він згадує, «хоч <...> далеко не все розумів, вибирав те, що збагачувало мою фантазію» [6, с. 262].

Вивчення творчості письменників у школі допомогло Р. Завадовичу осягнути вартісність автора, «коли він допоможе своєму читачеві відрізнити добро від зла; коли він навчився писати коротко, просто, щиро і з любов'ю, бо лише це є виявом і доказом літературної майстерності» [6, с. 263]. Як аксіома звучить твердження, що «творчість для дітей формується на ґрунті для дорослих на основі тих самих законів педагогіки і психології» [6, с. 263].

Простежимо шлях формування думок Р. Завадовича про специфіку дитячої літератури, її роль і завдання, про її важливість у формуванні національно-світоглядних орієнтирів.

Статтю Р. Завадовича «Наказ хвилини» оприлюднено 1948 р. на сторінках тижневика «Українські вісті», що тоді виходив друком у Німеччині. Назва тексту сигналізує актуальність проблеми: в умовах таборового життя, коли поруч проблеми дорослого світу, для якого притаманні «духова криза й обниження етичного рівня людини», у покоління, що зростає, може сформуватися зловісний образ світу, «молодь попадає в апатію й зневіру, втрачає бажання вчитись і працювати, звикає не жити, а існувати» [8]. Зарадити цьому мусять «батьки,

педагоги й приятелі молоді»: продемонструвати «другу, позитивну, ясну сторінку цього світу з його ідеалами, лицарськістю й гуманізмом», «дитина повинна пізнавати істоту добра і в красі природи, і в чарі мистецького слова, і в дії людини, справжньої людини, не тільки виглядом, а й душею» [8]. На переконання Р. Завадовича, таку роль виконає література для дітей та юнацтва, адже захоплення світом героїзму і лицарства, перенесення в цей ідеальний вимір і сила переживання та уяви, з якою юні читачі потрапляють у цю створену дійсність, – це дарунки молодості, які треба обов'язково використати. «Діти, захопившись особами та подіями цікавого твору, зараз роблять їх предметом своїх забав. Інсценізації – найтиповіші творчі забави дітей. Забава – це, кажуть, підготовка до майбутньої діяльності», – розвиває думку автор, обґрунтовуючи важливість якісної лектури. Звертаючись до письменників, критиків і видавців із потребою видання українських дитячих журналів і книжок, Р. Завадович нагадує, що ОПДЛ (*Об'єднання працівників дитячої літератури*. – О. Я.) «називає свої зусилля для помноження дитячої літератури боротьбою за основи. У цій боротьбі воно кличе до співпраці всю українську еміграційну громадськість» [8]. Українська дитяча та юнацька книжка має високу патріотичну місію – розказувати про рідний край і народ. Тому «кожну, хоча б і невеличку бібліотеку української дитини на чужині треба уважати маленькою батьківщиною <...>» [8].

Публікація «Проблеми дитячої літератури» побачила світ у газеті «Гомін України» (Торонто) в шести числах 1949 р. У примітці до перших частин тексту зауважено, що статтю відомого дитячого письменника Р. Завадовича на прохання редакції отримали від представника ОПДЛ на Канаду Б. Гошовського.

«Проблеми дитячої літератури» спочатку було виголошено як доповідь. У спогадах Р. Завадовича читаємо: «Коли я попав з частиною мешканців нашого табору до табору Сомме-Касерне в Авґсбурзі, він (*Юрій Теодорович, директор народної школи в українському таборі переселенців Регенсбург-Гангоферзюдлунг*. – О. Я.) запросив мене на т.зв. зустріч письменника з учнями його школи. Це була мила і вийнятова імпреза, корисна і для дітей, і для автора. При тій нагоді я прочитав увечері для старшого громадянства доповідь “Проблеми дитячої літератури”. Цю доповідь читав я двічі попередньо в Авґсбурзі (раз за спонсорством Музею-Архіву УВАН, Удруге в домі Об'єднання Українського Жіноцтва), а також в таборі Ельванген, де Лідія Гаєвська, редакторка дошкільного журналу “Сонечко” влаштувала курс для вихованців дитячого садка, а я там читав лекції про дитячу літературу (бібліографію) і “розвиток мови”» [5, с. 687–688].

Стаття Р. Завадовича «Проблеми дитячої літератури» має багатоаспектну мету: висвітлення основних етапів розвитку літератури для дітей і молоді, з'ясування важливих методологічних питань, які часто передбачають синтетичне вирішення, а також увага до актуальних проблем [9]. У тексті виокремлено тематичні розділи, таке структурування покращує сприйняття матеріалу.

Насамперед Р. Завадович з'ясовує проблему походження дитячої літератури, наголошуючи на ролі народної казки: «Бабуся-розповідачка була тією живою

збіркою чудових і чудесних історій, де так прекрасно спліталось дійсне й уявне, реальне й фантастичне, можливе й неможливе, звичайне й захоплююче, гарне й страшне. Це була нова друга дійсність, і, оглядаючи її, можна було забути сучасність, а навіть самого себе. Це був **інший світ** (*тут і далі виділення напівжирним шрифтом належить автору цитати.* – О. Я.), у якому говорили звірі, сонце було золотоволосою дівчинкою, а зірку можна було сховати в кишеню. По ньому бродили велетні-люди, кошмарні потвори-звірі, змії, а крихітні діти перемагали найбільші труднощі і виконували найскладніші завдання.

Це напевно інший світ – світ поезії, світ мистецького слова й мистецького образу, ідея перемоги людини над природою і перемоги правди над злом. Тому казка, а передосім українська народна казка, була і буде першорядним чинником у тому, що називаємо інтелектуальним розвитком дитини» (Ч. 17) [9]. Ця розлога цитата демонструє водночас і те, що її автор – майстер художнього слова.

У сучасній літературі для дітей і молоді Р. Завадович окреслює багатство жанрів, виокремлює призначення науково-популярних текстів, зауважує важливість ілюстрації та музики.

Культурно-історичного плану екскурси дослідника в часи Конфуція, Платона й Арістотеля. Примітною є згадка про вимоги відомого римського педагога: «Квінтіліян домагався, щоб дітям і юнацтву давати твори авторів не другорядних, як найбільш зрозумілих, а найкращих» (Ч. 17) [9].

У XV ст., твердить Р. Завадович, постали зміни в поглядах на дитину та її духовні потреби, «розпочинається в Зах. Європі боротьба за право дитини бути дитиною» (Ч. 17) [9].

У статті наведено показові факти з історії дитячої літератури у світі: «в 1783 р. укладач дитячих збірників під назвою “Друг Дітей” дістав від французької Академії річну нагороду, призначувану за найкорисніші книжки. <...> в першій чверті XIX ст. <...> в Німеччині вже нараховувалось коло 15 тисяч назв творів, написаних і надрукованих для дітей, не старших за 16 років» (Ч. 17) [9].

У розділі «Сприймання художнього твору дитиною і дорослим» (Ч. 18) Р. Завадович підкреслює, що тільки в дитячому і юнацькому віці надзвичайно потужними є «сила переживання, здібність чуттєвої реакції, захоплення героями і ситуаціями» [9].

Дослідник характеризує вікові психологічні особливості шести етапів розвитку дитини (Ч. 18–19), відповідно до яких треба враховувати лектуру. «1-ий етап – це вік немовляти до першого року життя», коли треба використовувати фольклорні **«приказочки-приговірки, що сполучають слова з дією»** (Ч. 18) [9]. 2-ий етап триває до 3-го року життя, тоді діти люблять казки, що супроводжуються піснями, їм подобаються ілюстрації (Ч. 19) [9]. 3-ий – закінчується 7-им роком життя, це етап дошкілля: «Діти того віку люблять казку з її рухом, з посталями звірів чи й неживих предметів, що відчувають і думають, як люди. Їм треба давати казку, яка познайомлює з природою, а також багаті на чудесний, фантастичний елемент міти, легенди. Ці останні можна покласти в основу релігійного

виховання. Дуже дітям до вподоби ритмічна мова, і вони навіть самі їх складають, передовсім у формі т. зв. “дразнилок” <...>» (Ч. 19) [9]. 4-ий етап – від 7 до 12 років, тоді дитина «любить складнішу казку, історичне оповідання, її цікавить дія, рух, героїзм, національна тематика <...>», «починає розуміти **патріотизм**, за те не долюблює високомистецької мови і, звичайно, не цікавиться описами, в яких є статистика, а нема руху» (Ч. 19) [9]. Р. Завадович радить читати «твори Кіплінга, що подає відомості з природи в формі дії», книжки ж історичного змісту ведуть «до ідейности, до готовності на посвяту для великих цілей нації» (Ч. 19) [9]. 5-ий етап – це підлітковий (12–16 років). Серед літературних уподобань – твори «Жюля Верна з його захоплюючими оповіданнями про пригоди та винаходи», «діти любуються в героїзмі, їх захоплює великість» (Ч. 19) [9]. Останній – **етап юнацтва** (до 21 року), «період великих творчих плянів, мрій» (Ч. 19) [9].

Методологічна частина тексту «Проблеми дитячої літератури» завершується висновком про те, що «книга для дітей і молоді – це одна із **основ морально-духовних**, на яких спирається життя нації» (Ч. 19) [9].

У наступних розділах – огляд основних етапів розвитку української літератури для дітей та молоді. Р. Завадович звертається до творчості Марка Вовчка, Т. Шевченка, С. Руданського, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Л. Глібова, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка, зауважує роль львівського журналу для дітей «Дзвінок», київського «Молода Україна», який редагувала Олена Пчілка. Згадано також, що «під час 1-ої світової війни вийшли переклади чужоземних казок пера Івана Липи і твір Золотопольця-Федева “Син України” <...>» (Ч. 21) [9] (*йдеться про історико-пригодницьку повість Ігоря Федіва та Вал. Злотопольця (псевдонім В. Отамановського) «Син України», зразок української робінзонади. – О. Я.*).

У характеристиці дитячої літератури в добу між двома світовими війнами автор публікації розмежує літературу, творену в підсоветській Україні, для якої притаманний партійно-ідеологічний намул, і «по цей бік Збруча <...> у Галичині, в Карпатській Україні, а також у Чехії, де був поважний осередок української еміграції» (Ч. 21) [9]. Р. Завадович пригадує видавничу діяльність М. Таранька (журнал для дітей «Світ Дитини»); журнал для молоді гімназійного віку «Молода Україна»; видавництво «Світ Дитини», в якому вийшло друком «до 400 книжечок і книжок українських і чужих авторів» (Ч. 21) [9]. Йдеться й про інші дитячі журнали: у Львові – «Дзвіночок», «Наш Приятель», в Ужгороді – «Віночок», «Наш Рідний Край» і «Пчілка». Р. Завадович зауважує проблему мови творів західноукраїнських авторів (тексти «з великою кількістю варваризмів у висловах, діалектизмів, провінціалізмів» (Ч. 21) [9]), натомість ілюстрації були виконані на високому рівні.

Від дитячої літератури часу Другої світової війни Р. Завадович веде відлік новому етапу – еміграційному. «Осередком, коло якого гуртувалися письменники-педагоги на рідному ґрунті був журнал “Малі Друзі”, якого початки припадають

ще на останні роки перед 2-ою світовою війною» (Ч. 21) [9], – пише дослідник, зауважуючи відповідальність і вимогливість редактора Б. Гошовського.

Не оминає Р. Завадович питання ролі ілюстрацій у дитячій книжці, зокрема як засобу естетичного виховання. На його думку, «малярі-ілюстратори – це співавтори дитячої літератури» (Ч. 21) [9].

Виокремлює дослідник і важливість музичних творів для дітей, називаючи композиторів М. Лисенка, Я. Ярославенка, Б. Кудрика, в еміграції – І. Витвицького, Ю. Фіяли.

Р. Завадович також наголошує на проблемі відсутності літературної критики, присвяченої дитячій та юнацькій літературі. Тому у статті звучить висновок про те, що «єдиним авторитетом, до якого мусять звертатися письменники, є ніхто інший, а діти» (Ч. 22) [9].

Закономірно, що в тексті виокремлено проблему значення української дитячої книжки для еміграції. Відповідь – у риторичних питаннях автора: «Хто ж має стати на сторожі українського духа в серці молодої еміграції? Хто має їй розказувати про любов рідного краю, про його красу? Хто має допомогти батькам виховувати дітей так, щоб вони ніколи не забували про свою Спільну Матір, щоб у кожний час, навіть з другого кінця світу завжди були готові для жертви для її добра» (Ч. 22) [9].

Інформує Р. Завадович про видавничу діяльність «Об'єднання Працівників Дитячої Літератури» (ОПДЛ), наголошуючи, що для української дитини рідна книжка на чужині – це згадка про батьківщину, це частка рідної землі. І діти прагнуть рідної книжки до тих пір, поки національно свідомою буде українська родина, сім'я, виняткова роль тут належить матері (Ч. 22) [9].

Стаття Р. Завадовича «Майбутнє належить дітям» (1965) має програмний характер. Водночас це не постулати, а обґрунтовані роздуми. Привертає увагу щирість манери автора, той особистісний вимір проблеми і досвід, що дозволяють сприйняти публікацію як одкровення майстра слова. Творення тексту можна розглянути як логічно-послідовну розповідь про себе у літературі для дітей, що органічно поєднується з оприлюдненням тих відкриттів, які зробив автор на своєму шляху. Це шлях, якому не споневірівся, незважаючи на те, що література для дітей багатьма і не вважалася літературою, а забавою «в писання т. зв. “віршиків” і “повісток”» [7, с. 264]. І як наслідок такого переважно упередженого уявлення – «не було кому повести і підтягнути дитячих авторів на вищий рівень творчої роботи; ніхто нас не захочував і, на жаль, конструктивно не критикував» [7, с. 264].

Р. Завадович зауважує, що у формуванні його як письменника, який творить для дітей, велику роль відіграло вивчення творчості вітчизняних і зарубіжних дитячих письменників: «Я знав з лектур, що творчості для дітей не цуралися такі зорі нашої літератури, як Марко Вовчок, Іван Франко, Борис Грінченко, Леся Українка, Олена Пчілка, Михайло Коцюбинський та ін. Своїми дотепер неперевершеними творами вони дали початок т. зв. “золотій добі” української дитячої

літератури, і сталася велика шкода, що серед робітників пера було мало охочих піти за їх добрим прикладом <...>» [7, с. 265]. З особливою теплотою згадує автор знайомство із класиком І. Франком, що відбулося у віці 7–10 років під час вакацій у Карпатах.

Автор статті розвиває думку Б. Лепкого про те, що «Лис Микита» здобув І. Франкові «найбільшу популярність, бо став улюбленою лектурою тієї частини народу, до якої належить майбутнє – дітей», бо коли виростуть, будуть читати «На старі теми» й «Мойсея» [7, с. 265]. Отже, дитяча та юнацька література має велике «національне і суспільне значення», бо є ланкою зв'язку з літературою для дорослих, «бо дитяча література є перший ступінь знайомства людини з літературою і, взагалі, культурою власного народу. Це перші, вхідні двері до храму краси, мистецтва, знання, виховання, національних і релігійних традицій» [7, с. 265]. Аналогічні думки висловив Р. Завадович у листі до В. Барагури: «“Література для дітей – пише він в одному з листів до автора цих рядків – це рівнорядна вітка з літературою для дорослих, а під певним оглядом і важливіша, бо це перший етап ознайомлення людини з друкованим мистецьким словом”» [1, с. 258].

Р. Завадович наголошує, що призначенням української дитячої літератури «є підготувати і виховати читача для творів Шевченка, Франка, Лесі Українки, Стефаника, Самчука, Зерова, Маланюка, Лятуринської, Бабія і всіх інших українських та світових письменників» [7, с. 265]. До речі, у згаданій публікації В. Барагури цитується доповідь Р. Завадович «Доля української дитячої літератури», де озвучено такі ж міркування: «<...> Завадович пише: “Не може доросла людина нинішнього часу стати повновартним споживачем літературної творчості, якщо вона не стала читачем ще в дитячому віці. Дитяча література – це передсінок храму, який безумовно треба перейти, щоб дістатися до самого храму. В цьому передсінку проходить вся підготовна робота, яка має з читача «Ріпки» та казок, а далі дитячих оповідань і віршів виховати повновартного читача творів Шевченка, Франка, Л. Українки, Коцюбинського, Яновського, Рильського, Самчука, Симоненка і багатьох інших представників «великої літератури»”» [1, с. 254].

Р. Завадович зауважує, що своєму росту як автору творів для дітей завдячує доброму знавцеві літературного діла, критику, редактору та видавцеві Б. Гошовському, багаторічна діяльність якого «започаткувала новий період у розвитку дитячої літератури на терені Західної України і потім на еміграції» [7, с. 266].

Працюючи в царині літератури для дітей, Р. Завадович спостеріг, що вимоги до письменників, які творять для дітей, є не тільки дещо іншими, а навіть більшими, ніж до авторів текстів для старшої читацької аудиторії: «Тут треба знання дитячої душі, її способу мислення, світовідчування, треба вміння вживатися в психіку дитини і вміння пристосуватися до її віку та її можливостей сприймати враження. Треба ввійти в її світ, названий у психології “світом казки” і “світом пригоди”, та, послуговуючись їх елементами, розкривати поступово ідеї і правди, якими живе все людство» [7, с. 266]. Окрім того, дитячий письменник має пам'ятати про рівень знань своїх читачів, а літературна форма, образність і художність «мусять

бути вжиті в обмеженій спрощеній формі. І, власне, в тім спрощенні вміщується вся їх складність і трудність. Стиль і характер творів для дітей не мусить бути менше поетичний, ніж для дорослих, але мусить бути ясний, простий, прозорий, навіть геніяльний у своїй простоті, якщо б найшовся геніяльний поет для молоді» [7, с. 266]. Із поетикальними вимогами пов'язується відповідальність за змістові аспекти текстів для дітей: «Письменник мусить берегтися, щоб юний читач не зрозумів неправильно не тільки провідної думки твору, але й кожного окремого епізоду чи образу» [7, с. 266].

Актуалізує Р. Завадович і проблему видання творів для дітей рідною мовою. В еміграції «наші діти повинні пізнавати культуру різних народів, але між ними не може бракувати свого рідного друкованого слова, що є носієм і скарбницею нашої духовости» [7, с. 267], а також дбати про те, щоб світ пізнавав українську культуру та літературу. Треба всіляко заохочувати маленьких читачів до знайомства з різножанровими текстами літератури для дітей та юнацтва, адже це «справжній арсенал зброї для потреб доброго, розумного родинного виховання, яке дає дитині розуміння Божих і людських правд, навчає відрізняти добро від зла, формує характер, гартує духа і забезпечує перед шкідливими впливами оточення» [7, с. 267]. Не кожна лектура може відповідати таким вимогам, українська література для дітей та молоді «завжди стояла на сторожі високої людської моралі» [7, с. 267].

Р. Завадович застерігає, що в сучасному світі дитячі книжки та журнали конкурують із популярними кіно й телебаченням. Навіть за умови відповідності виховним і пізнавальним завданням екранні види мистецтва можуть бути тільки доповненням «до тієї основної праці, яку виконує друковане слово, книжка, журнал», що більшою мірою сприяють розвитку уяви та думки [7, с. 267].

У висновках статті – про важливість дитячої літератури для історичного поступу нації, адже «спільнота, що згідно із своїми бажаннями та інтересами виховує дітей у світлі своїх найвищих ідеалів і зберігає їх при собі, має запевнене майбутнє» [7, с. 267].

Висновки й перспективи дослідження. Роздуми про призначення літератури для дітей та юнацтва пронизують мемуарні тексти Р. Завадовича «“З любов'ю батьківського серця...”» та «ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ без суперечок з Божими і справедливими людськими законами та в згоді з своїм сумлінням»; а це свідчить, наскільки суттєвими для письменника були ці питання.

У статті Р. Завадовича «Наказ хвилини» (1948) наголошується на актуальній проблемі – важливості літератури для дітей та молоді в таборових умовах української діаспори, адже дитяча література презентує ідеальний світ добра та краси, героїзму й лицарства. Українська книжка – це основа формування патріотичного світогляду.

У побудові публікації «Проблеми дитячої літератури» (1949) можна виокремити дві частини. Перша – методологічного характеру, в якій розглянуто походження літератури для дітей та юнацтва (це шлях від казки та інших фольклорних жанрів

до авторської літератури), презентовано, як змінювалися погляди на дитину та її духовні потреби в Західній Європі, окреслено культурно-історичні закономірності розвитку дитячої літератури у світі, зацентровано на багатстві жанрів, важливості ілюстрації та музики, зауважено особливості сприйняття художнього твору дорослими та дітьми з урахуванням вікових психологічних особливостей, важливих у формуванні лектури. Тут звучить висновок, що книжка для дітей і молоді є однією з морально-духовних основ нації. У другій частині – ретроспективний погляд на етапи розвитку української літератури для дітей та юнацтва, починаючи зі середини ХІХ ст. до періоду в діаспорі. Р. Завадович аналізує такі проблеми, як значення дитячої періодики, роль ілюстрацій у дитячій книжці, завдання музичних творів для дітей, виокремлює проблему літературної критики. Особливу увагу дослідник приділив значенню української дитячої книжки в діаспорі, видавничій діяльності «Об'єднання Працівників Дитячої Літератури».

Методологічний характер має стаття «Майбутнє належить дітям» (1965). Тут розвивається думка Б. Лепкого про те, що дитяча та юнацька література формує майбутнього читача літератури для дорослих. Р. Завадович обміркував вимоги до письменника, який творить для дітей. Насамперед це досягнення світовідчуження та психіки дитини. Щоб розкрити ідеї та правду світу, автор має оперувати художніми формами й засобами, органічними для дитини. Пам'ятаючи про обмеженість знань своїх читачів, не надуживати образністю, аби не постало спотворене сприйняття тексту; отже, йдеться про виняткову відповідальність за зміст.

Уміння підмічати найсуттєвіше й робити ґрунтовні висновки – ті дослідницькі якості, що притаманні також і літературознавчим розвідкам Р. Завадовича, які присвячені текстам, орієнтованим на дорослу читацьку аудиторію. Йдеться про статті, в яких осмислено шлях героїв В. Стефаніка до усвідомлення своєї українськості (1948), роль М. Шашкевича в розвою українства (1983), а також передмови до творів Уляни Кравченко (1961), Наталени Королеви (1961). Аналітичне мислення автора – підґрунтя розвідки про філософа Г. Маланчука (1979).

Р. Завадович – майстерний оповідач про свій рід, рідну Зборівщину та Золочівщину. Його спогади – важливе джерело про культурно-освітнє життя Золочівщини міжвоєнної доби.

І літературознавчі тексти, і мемуаристика можуть стати предметом наступних наукових студій, що допомогло б створити цілісний портрет письменника й культурного діяча Р. Завадовича.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барагура В. «Світ, мов казка, світ, мов мрія» (До ювілею Романа Завадовича). *Золочівщина: її минуле і сучасне* / упоряд. Володимир Болюбаш. Нью-Йорк; Торонто: Канадське Наукове Товариство ім. Шевченка, 1982. С. 253–262. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/6363-zolochivshhina-yiyi-minule-i-suchasne/>

2. Бондарук Іван. Форматор душі української дитини. *Бондарук Іван. Між двома світами*: вибрані статті про українських письменників / упоряд. В. Оліфіренко;

ред. В. Білецький. Донецьк : Український Культурологічний Центр, 1996. С. 39–42.

3. Варданян М. В. Свій – Чужий в українській діаспорній літературі для дітей та юнацтва: національна концептосфера, імагологічні моделі: монографія. Кривий Ріг : Видавництво «Діонат» (ФО-П Чернявський Д.О.), 2018. 406 с.

4. Гошовський Б. «Роман зі Славної» – Роман Завадович. *Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи*: історично-мемуарний і літературний збірник / ред. колегія Богдан Гошовський, Василь Верига, Антін Жуковський. Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней: НТШ, Видання Комітетів Зборівщини, 1985. С. 862–869.

5. Завадович Р. Життєвий шлях без суперечок з Божими і справедливими людськими законами та в згоді з своїм сумлінням. *Зборівщина. Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи*: історично-мемуарний і літературний збірник / ред. колегія Богдан Гошовський, Василь Верига, Антін Жуковський. Торонто; Нью-Йорк; Париж; Сідней: НТШ, Видання Комітетів Зборівщини, 1985. С. 665–690.

6. Завадович Р. «З любов'ю батьківського серця...». *Золочівщина: її минуле і сучасне* / упоряд. Володимир Болюбаш. Нью-Йорк; Торонто: Канадське Наукове Товариство ім. Шевченка, 1982. С. 262–265. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/6363-zolochivshhina-yiyi-minule-i-suchasne/>

7. Завадович Р. Майбутнє належить дітям. *Ми і наші діти. Дитяча література, мистецтво, виховання*: збірник 1 / за ред. Б. Гошовського. Торонто; Нью-Йорк: Об'єднання Працівників Дитячої Літератури ім. Л. Глібова, 1965. С. 264–267. URL: <https://diasporiana.org.ua/miscellaneous/8605-mi-i-nashi-diti-zbirnik-1-dityacha-literatura-mistetstvo-vihovannya/>

8. Завадович Р. Наказ хвилини. *Українські вісті*. 1948. Ч. 46 (198). С. 4. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12353/file.pdf>

9. Завадович Р. Проблеми дитячої літератури. *Гомін України*. 1949. Ч. 17 (19). С. 5. Ч. 18 (20). С. 5. Ч. 19 (21). С. 5. Ч. 20 (22). С. 5. Ч. 21 (23). С. 5. Ч. 22 (24). С. 5. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/16uFXZh91BlvzBA8r-lqFTUyu4NKcOv28>

REFERENCES

1. Barahura, V. (1982). «Svit, mov kazka, svit, mov mriia» (Do yuvileiu Romana Zavadovycha) [“The World Like a Fairy Tale, the World Like a Dream” (On the Anniversary of Roman Zavadovych)]. In Volodymyr Boliubash (Eds.), *Zolochivshchyna: yii mynule i suchasne* (pp. 253–262). Niu-York; Toronto: Kanadske Naukove Tovarystvo im. Shevchenka. Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/6363-zolochivshhina-yiyi-minule-i-suchasne/> [in Ukrainian].

2. Bondaruk, Ivan (1996). Formator dushi ukrainskoi dytyny [A Shaper of the Ukrainian Child's Soul]. In V. Olifrenko & V. Biletskyi (Eds.), *Bondaruk Ivan. Mizh dvoma svitamy* (pp. 39–42). Donetsk: Ukrainskyi Kulturolohichnyi Tsent. [in Ukrainian].

3. Vardanian, M. V. (2018). *Svii – Chuzhyi v ukrainskii diasporinii literaturi dlia ditei ta yunatstva: natsionalna kontseptosfera, imaholohichni modeli: monohrafiia* [One's Own – The Other in Ukrainian Diaspora Literature for Children and Youth: National Conceptual Sphere and Imagological Models: monograph]. Kryvyi Rih: Vydavnytstvo «Dionat» (FO-P Cherniavskyy D.O.).

4. Hoshovskyi, B. (1985). «Roman zi Slavnoi» – Roman Zavadovych [“Roman from Slavna” – Roman Zavadovych]. In Bohdan Hoshovskyi, Vasyl Veryha & Antin Zhukovskyi (Eds.), *Zborivshchyna. Nad berehamy Seretu, Strypy i Zolotoi Lypy* (pp. 862–869). Toronto; Niu-York; Paryzh; Sydnei: NTSh, Vydannia Komitetiv Zborivshchyny [in Ukrainian].

5. Zavadovych, R. (1985). ZHYTTIEVYI SHLIAKH bez superechok z Bozhymy i spravedlyvymy liudskymy zakonamy ta v zghodi z svoim sumlinniam [A Life Path Without Disputes with God's and Just Human Laws, and in Harmony with One's Conscience]. In Bohdan Hoshovskyi, Vasyl Veryha & Antin Zhukovskyi (Eds.), *Zborivshchyna. Nad berehamy Seretu, Strypy i Zolotoi Lypy* (pp. 665–690). Toronto; Niu-York; Paryzh; Sydnei: NTSh, Vydannia Komitetiv Zborivshchyny [in Ukrainian].

6. Zavadovych, R. (1982). «Z liuboviu batkivskoho sertsia...» [“With the Love of a Father's Heart...”]. In Volodymyr Boliubash (Eds.), *Zolochivshchyna: yii mynule i suchasne* (pp. 262–265). Niu-York; Toronto: Kanadske Naukove Tovarystvo im. Shevchenka. Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/6363-zolochivshhina-yiyi-minule-i-suchasne/> [in Ukrainian].

7. Zavadovych, R. (1965). Maibutnie nalezhyt ditiam [The Future Belongs to Children]. In B. Hoshovskyi (Eds.), *My i nashi dity. Dytiacha literatura, mystetstvo, vykhovannia, 1* (pp. 264–267). Toronto; Niu-York: Obiednannia Pratsivnykiv Dytiachoi Literatury im. L. Hlibova. Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/miscellaneous/8605-mi-i-nashi-diti-zbirnik-1-dityacha-literatura-mistetstvo-vihovannya/> [in Ukrainian].

8. Zavadovych, R. (1948). Nakaz khvylyny [The Command of the Moment]. *Ukrainski visti* [Ukrainian News]. 46 (198). P. 4. Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12353/file.pdf> [in Ukrainian].

9. Zavadovych, R. (1949). Problemy dytiachoi literatury [Problems of Children's Literature]. *Homin Ukrainy* [The Echo of Ukraine]. 17 (19). P. 5. 18 (20). P. 5. 19 (21). P. 5. 20 (22). P. 5. 21 (23). P. 5. 22 (24). P. 5. Retrieved from: <https://drive.google.com/drive/folders/16uFXZh91BlvzBA8r-lqFTUyu4NKcOv28> [in Ukrainian].

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 10.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.04.2026